

Srednji vek

Srednjovekovni svet

Između Istoka i Zapada

Pojam srednji vek prvi put su upotrebili humanisti u doba renesanse. Zadivljeni antičkom civilizacijom, ponovo otkrivenom u XV veku, oni su prelazni period između grčko-rimskog sveta i epohe u kojoj su sami živeli bez oklevanja nazvali „dobom tame“, smatrajući ga mračnim vremenom na razmeđu dva istorijska perioda veleplepnog kulturnog razvoja.

Kasnije su hronološki okviri ovog istorijskog perioda ustanovljeni na osnovu političkih faktora. Tako je srednji vek, od nejasno definisane epohe između klasičnog sveta i renesanse, postao doba koje počinje podelom Rimskog carstva na istočno i zapadno (početkom IV veka), a završava se turskim osvajanjem Carigrada (1453), koje je označilo kraj Rimske imperije na istoku. Stavovi o početku i kraju srednjeg veka više puta su se menjali čak i u XIX veku; termini Rimsko i Vizantijsko carstvo prestali su da se koriste kao odrednice i akcenat je stavljen na istorijski razvoj pojedinačnih evropskih naroda. Jedan od

Na Teodosijevom disku iz 388. godine, pronađenom u Almedralehu (Badahoz), prikazan je car Teodosije I kako deli Rimsko carstvo između svojih sinova – Arkadija, koji je dobio istočni deo carstva, i Honorija, koji ga je nasledio u zapadnim oblastima.

najprihvaćenijih stavova među istoričarima jeste da su invazije Germana, osim što su prouzrokovale stvaranje prvih naroda na evropskom kontinentu, označile i početak srednjeg veka, a da je njegov kraj nastupio kad je centralizovani društveni poredak odneo prevagu nad suverenim feudalnim oblastima (krajem XV veka), dajući tako „definitivni“ oblik evropskim narodima.

Kako su s vremenom ekonomski faktori postajali sve bitniji u historiografskim proučavanjima, politička shema koja se oslanjala na razvoj nacionalne svesti polako je počinjala da gubi važnost, što je dovelo do pokušaja da se srednji vek definiše kao period koji je, pre svega, specifičan po izvešnim ekonomskim karakteristikama.

Prema ovom shvatanju, prelaz sa klasičnog na srednjovekovni period odigrao se početkom VIII veka, kada su, po mišljenju nekih istoričara, muslimani prekinuli trgovinske odnose između istoka i zapada, nakon dugogodišnje prevlasti na obalama

i ostrvima Mediterana, usled čega su Evropljani bili prinuđeni da započnu razvoj privrede koja će se, umesto na trgovini, zasnivati na poljoprivredi. Srednji vek će zato biti obeležen evolucijom od ekonomije zasnovane na poljoprivredi, kojom je obezbeđivan samo najosnovniji opstanak, ka ekonomiji u kojoj će primat imati trgovina, ali ne samo na Mediteranu već i na mnogo širem prostoru, zahvaljujući uspostavljanju trgovinskih odnosa Evrope s narodima Azije, Afrike i, od 1492, Amerike. Otkriće Amerike označiće kraj srednjeg veka.

Sa sociološkog stanovišta nastale su teorije koje se u mnogo čemu podudaraju s teorijama zasnovanim na kulturnim, političkim ili ekonomskim osobenostima srednjeg veka. U tom smislu dovoljno je srednji vek poistovetiti s feudalizmom, epohom prelaska sa široko rasprostranjenog ropstva antičkih civilizacija na kapitalizam modernog doba. S crkvenog stanovišta srednji vek počinje uzdizanjem hrišćanstva na nivo zvanične religije Rimskog carstva, a završava se s protestantskim reformama.

Carigrad, današnji Istanbul, a nekadašnju prestonicu Vizantijskog carstva, osnovao je Konstantin Veliki 324. godine. U srednjem veku ovaj grad je predstavljao stratešku enklavu za trgovinske razmene između istoka i zapada, ali čvrsti bedemi (na slici) koje je saziđao Teodosije II nisu uspeli da spreče da grad 1453. padne u ruke Turcima.

Zapadnjački koncept

U današnje vreme historiografija je sklona da daje globalnu viziju srednjovekovlja, uzimajući u obzir sve pomenute činioce. Ne postavljaju se strogi hronološki okviri, jer nam je svima jasno da do ekonomskih, društvenih, crkvenih, kulturnih i političkih promena po kojima se srednjovekovni period razlikuje od antičkog, odnosno modernog, nije moglo doći u jednom trenutku, već su te promene nastale kao plod kontinuiranog viševjekovnog razvoja. Valja napomenuti i da preobražaj društva nije imao isti ritam u svim oblastima, što je dovelo do toga da neke zemlje, sa ekonomskom strukturom prilagođenom novom vremenu, ostanu u domenu religije na srednjovekovnom nivou. Broj činilaca koje su istoričari uzimali u obzir s vremenom se povećavao, te je postajalo sve teže strogo odrediti vreme početka i kraja srednjeg veka i zbog toga se danas obično smatra da je početna faza trajala od III do VIII veka, a završna od XIV do XVI veka.

Koncept srednjeg veka je tvorevina Zapada i kao takva se može primeniti samo

na zapadni svet, koji je izronio iz Rimskog carstva i čije je središte bilo Sredozemlje. Zapadni svet se na jugu prostirao do severne Afrike, na jugoistoku do Arabijskog poluostrva i Persije, a na istoku i severu dolazio u dodir sa Slovenima i Germanima i sukobljavao se s nomadima iz azijskih stepa koji su kontrolisali trgovinske puteve od istočnog Sredozemlja do dalekih civilizacija Kine i Indije. Unutar ovog širokog geografskog prostora koegzistirale su tri različite kulturne, religijske, pa i političke stvarnosti: Vizantijsko carstvo, hrišćansko-evropski svet i islam.

Raspored moći i teritorija

Od ove tri moćne oblasti koje su dominirale srednjim vekom samo su dve poslednje opstale, i to zahvaljujući svesrdnom zalaganju dveju ključnih ličnosti iz istorije čovečanstva: Muhameda (oko 570–632) i Karla Velikog (742–814). Moć Carigrada je nadživela Rim za oko hiljadu godina, ali je Vizantija još od VII veka bila na meti stalnih udara. Na njenoj teritoriji su se naseljavali

Uticao crkve na politička zbivanja bio je podjednako važan u Vizantiji, kao i u kraljevstvima zapadne Evrope. Na slici gore najornjak od alabastera korišćen u pravoslavnom ritualu. Na slici dole, franačka kopča iz VII veka.

muslimani, Rusi, Bugari, narodi zapadne Evrope i Turci, što je značajno umanjivalo njen autoritet i moć. Vizantijsko carstvo je ozbiljno ugroženo kada su zapadni narodi 1204. okupirali Carigrad i proglasili Latinsko carstvo. Vizantiju su konačno srušili Turci 1453, u to vreme stepski narod koji je primio islam. Vizantija je nestala kao politički entitet, ali su se njena kultura i religija, te pravoslavno hrišćanstvo održali među Slovenima. Pravoslavna vera je od srednjeg veka nastavila da postoji, uporedo sa zapadnim hrišćanstvom i islamom, i s vremena na vreme se s njima sukobljavala, kao što se dogodilo krajem XX veka u bivšoj Jugoslaviji, čiji je raspad u velikoj meri uzrokovan razmiricama između Hrvata i Slovenaca (zapadni hrišćani), Srba (pravoslavni hrišćani) i Bošnjaka (muslimani).

Nakon propasti Rimskog carstva Zapad je ostao bez političkog jedinstva. Kraljevstva nemačkih naroda zadržala su nezavisnost, uprkos pokušajima da se preko njih oživi imperijalno jedinstvo – prvo putem franačkih oblasti poslednjih godina VIII veka (Karolinško carstvo), a kasnije preko Germanije u X veku (Sveto rimsko carstvo nemačkog naroda). Prvi pokušaj jedva da je nadživio svog osnivača Karla Velikog, a nadležnost drugog bila je ograničena na Germaniju i sever Italije. Međutim, crkva je počela da deluje kao vezivno tkivo i papski Rim se pretvorio u centar zapadnog sveta. Sveštenici su uspešno zagovarali crkvenu centralizaciju i aktivno su podržavali papinu odluku da svetovna vlast treba da se povinuje njegovom autoritetu, budući da bi božji izaslanik na zemlji trebalo da bude jedini i neosporni nalogodavac u celom hrišćanskom svetu, uključujući i Istok, čijem su pripajanju težili krstaši, naoružani hodočasnici koji su se uputili ka istoku krajem XI veka, preoteli Jerusalem od muslimana i konačno osvojili Carigrad početkom XIII veka.

Vojnim uspesima Zapada nedostajao je kontinuitet, ali su oni bili jasan pokazatelj ekspanzivističkih tendencija, o kojima svedoče i germanski napadi na Slovene i pokušaji oslobađanja delova Iberijskog poluostrva, koje su početkom VIII veka osvojili muslimani, kao i želja da se povrati

uticaj na mediteranskim ostrvima, koja su sada takođe držali muslimani. Vojni pohodi su ponekad beležili uspehe, ali su od njih uspešniji bili evropski misionari i trgovci na glavnim trgovima severne Afrike, u vizantijskim i muslimanskim lukama istočnog Sredozemlja i u slovenskim kraljevstvima, gde su pratili i dočekivali karavane koji su Evropu povezivali sa Indijom i Kinom. Kad je trgovinska razmena na istoku otežana zbog prisustva Turaka, Zapad je potražio nove puteve na afričkom priobalju i u Atlantskom okeanu. Jedna od prvih plovidbi Atlantikom odvela je 1498. Portugalca Vaska da Gamu do Indije, zemlje koju je šest godina ranije nameravao da otkrije Kristifor Kolumbo ploveći na zapad.

Islamska civilizacija

Islamsko carstvo nastalo je u prvoj polovini VII veka, kad su Muhamed i njegovi sledbenici kalifi ujedinili arapska plemena oko muslimanske religije i podstakli ih na osvajanje poznatog sveta. Za manje od sto godina

Počeci islamske civilizacije vezuju se za religiju koja je uspela da ujedini narode i plemena dotad rasejana po arapskom svetu. Kasnije će islamski gradovi postati značajni kulturni i umetnički centri. Na slici gore levo prikazana je unutrašnjost arapskih kupatila na Palma de Majorci, a na slici gore desno je minijatura iz 1237. godine koja prikazuje muslimanske ratnike. Na slici dole je primer zlatarske umetnosti koji se čuva u Nacionalnom muzeju u Damasku (Sirija).

muslimani su osvojili južnu obalu Sredozemlja i mnoga okolna ostrva, jug Italije i Iberijsko poluostrvo, te prodrli u srce Afrike. Njihovo carstvo se na istoku širilo do Vizantije i obala Persije, dosežući sve do Indije. Asimilovali su kulture potčinjenih naroda i širili je čitavom teritorijom kojom su upravljali. Čak i pošto je islamsko političko jedinstvo doživelo krah, njihova religija, jezik i kultura i dalje su bili snažni činioci jedinstva među muslimanima, kojima je pripala zasluga za očuvanje i razvoj helenističkih, persijskih, indijskih i kineskih saznanja i njihovo širenje zapadnom Evropom, ponajviše preko Jevreja i hrišćana iz Italije i sa Iberijskog poluostrva.

Islamska civilizacija, iako stvorena u pustinjama Arabije, imala je urbani karakter. Muslimanski gradovi, pored toga što su bili trgovački centri, bili su i politička, verska, intelektualna i umetnička stecišta, u kojima su zajedno živeli pripadnici raznih društvenih slojeva, različiti po imetku, načinu života, veri i rasi. Među svim stanovnicima najistaknutiji su bili ljudi od nauke, verske vođe trgovci, koji su zajedno s vladarima

bili pokrovitelji kulturnih delatnosti i mecene hroničara, gramatičara i pesnika. U svakom gradu bilo je i prevodilaca, matematičara, geometara, fizičara, lekara, istoričara, geografa i astronoma, i svi su uživali visok društveni ugled.

Nomadiska svojstva

Političko uređenje i širenje islama bili su delo Muhameda, koji je uspeo da stvori

Postepeni prelaz arapskih naroda s nomadskog na sedelački način života uzrokovao je nastajanje urbanih enklava u blizini izvora pitke vode, kao što su oaze i vadiji, suva rečna korita. Na gornjoj slici prikazana je uska jemenska ulica koja je sačuvala srednjovekovni izgled.

religiju prilagođenu mentalitetu i uslovima života svog naroda. Iako je u početku islamska religija bila namenjena arapskim plemenima, prihvatili su je i stanovnici Meke, jer je uz obećanje ličnog spasa pružala i državnu, privrednu i društvenu organizaciju, neophodnu plemenima koja su za kratko vreme prešla s nomadskog na sedelački način života.

Uslovi nomadskog života u pustinji naveli su beduine da se organizuju u plemena kako bi preživeli i nadalje razvijali slogu među pripadnicima klana, čijem vođi je predavana četvrtina plena iz pljački karavana ili susednih plemena, čime su zadovoljavane potrebe najslabijih članova grupe. Zapravo, solidarnost je trebalo da se održi i nakon što bi pleme prešlo na sedelački način života i počelo da živi od trgovine i poljoprivrede umesto od nomadskog stočarstva i ratovanja. Ali solidarnost je ustupila mesto individualizmu trgovca, koji

Muhamedove propovedi sukobile su se s nači-
nom razmišljanja moć-
nika njegovog doba,
među kojima su bili i
trgovci. Osim što je za-
govarao jednakost svih
ljudi pred Alahom,
prorok i apostol je pro-
povedao velikodušnost,
saživljavanje sa siro-
masima i predavanje
dela dobitka i plena
iz rata zajednici, zbog
čega je bio progonjen i,
na kraju, proteran iz
rodnog grada. Na slici
levo nalazi se kodeks
na kom je naslikana
zabava arapskih trgo-
vacu, a desno je pri-
kazana minijatura na
kojoj se vidi Muhamed
kako drži propoved.

je odbijao da ispuni obavezu i zadovolji potrebe najslabijih pošto je, usled izmenjenog načina života, nestao običaj naknade od ratnog plena. Čast plemena i održanje zajedništva zamenjeni su težnjom ka bogaćenju, tako da je uvećanje bogatstva i lične moći postalo cilj ne samo velikih trgovaca već i većine ostalog stanovništva, koje je pokušavalo da ih oponaša. Muhamed je ustao protiv ovakvog stava, pokušavajući da u srži individualističkog društva obnovi vrednosti svojstvene nomadskom i solidarnom načinu života.

Ideali muhamedanstva

Odsustvo velikodušnosti i poštovanja prema najslabijim članovima bilo je suštinska tema prvih Muhamedovih propovedi, koje su trgovci, naravno, odbacivali. Uzne-
miravao ih je sve veći uticaj koji je prorok

Predmeti za ukrašava-
nje džamija izrađivani
su s posebnom pažnjom
i obično su na njima
bile napisane rečenice
iz Kurana, islamske
svete knjige. Na slici
gore je lampa od emaj-
liranog stakla, pore-
klom iz Sirije.

sticao, plašili su se da bi on mogao da za-
gospodari Mekom i zameni gradske velika-
še koji su bili na vlasti zahvaljujući svom
bogatstvu, ličnom iskustvu i pripadništvu
višim klanovima, iako je teoretski odluke
donosio, kao i u nomadska vremena, zbor
plemenskih vođa.

Računanje muslimanske ere započinje
hidžrom, Muhamedovim begom iz Meke
u Medinu 16. jula 622. godine, zbog netr-
peljivosti koju je izazvao među oligarsima
u rodnom gradu. Oni što su ga u Meki po-
državali ubrzo su krenuli za njim i, zajedno
sa članovima osam klanova Medine, for-
mirali prvu islamsku zajednicu, u kojoj je
prorok ponovo uspostavio plemensku so-
lidarnost, krvnu osvetu i predavanje zajed-
nici jedne petine plena zadobijenog u ratu.
Glavni činilac brze ekspanzije islama bila
je unutrašnja demokratija koju je stvorio
Muhamed. Ona je podrazumevala da su
svi vernici jednaki pred bogom (Alahom),
koji je među njima pravio razliku samo
po jačini žara s kojim su služili njemu i
njegovim izaslanicima. Demokratizacija u
islamskom svetu u početku je imala ple-
mički karakter i ljudi su u ratovima videli
mogućnost ličnog napretka, tako da je sva-
ki put posle ustanovljavanja aristokratije
ponovo potezano pitanje jednakosti, što je

Kao što je bio slučaj i sa drugim svetim knjigama, tako su i propisi iz Kurana u početku prenošeni usmenim putem, sa generacije na generaciju. Neki prorokovi učenici koji su propise znali napamet zapisali su svoje verzije Muhamedovog učenja, koje je u VII veku dopunjeno nizom priča o najvažnijim događajima iz prorokovog života. Na slici desno, primerak Kurana iz škole Jakuba el Mustasimija (1171–1250).

Šah je islamska civilizacija asimilovala i prenela na evropski kontinent za vreme arapske ekspanzije po sredozemnom basenu. Na slici dole, figurica franačkog ratnika, pešaka među šahovskim figurama Karla Velikog.

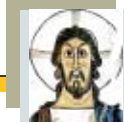
dovodilo do brojnih društvenih i političkih protesta.

Muhamed je u Medini doživeo razne vizije i božja otkrovenja, od kojih su ga neka inspirisala da ustanovi društveno-ekonomske i političke norme neophodne za uspešno upravljanje zajednicom vernika, ali i onima koji su ga, uprkos neprihvatanju nove vere, priznavali za vođu. Otkrovenja koja je Alah preneo Muhamedu između 610. godine i 8. juna 632. godine, kad je prorok umro, nisu zabeležena u pisanoj formi za njegovog života, ali su ih brojni sledbenici naučili napamet, a neki od njih su napisali i svoju verziju. Među postojećim verzijama prihvaćena je i, oko 653. godine proglašena zvaničnom, verzija sledbenika Zaida, dugogodišnjeg Muhamedovog roba kog je on oslobodio. Dogme i pravila nove religije sabrani su u svetoj knjizi Kuranu i kompletirani Sunom, zbornikom koji sadrži pripovesti o prorokovom životu i doživljajima i njegove maksime. Oba spisa su uticala na formiranje verskog zakona koji leži u osnovi

prava, organizacije, društvenog i ekonomskog života svih muslimana. Prihvatanje određenih verzija Kurana ili pripovesti iz Sune i njihova različita tumačenja bili su veoma važni u istoriji sledbenika islama, za koje su religija i politika bile nerazdvojne.

Karolinška dinastija

Za razliku od islamske civilizacije, koja se odlikovala raznolikošću ekonomije i društvenih slojeva kao i centralizovanom političkom vlašću koja je opstajala uprkos stalnim pobunama, ekonomija zapadne Evrope zasnivala se prvenstveno na poljoprivredi, politička moć je bila rascepkana, a izvršenje pravde i vojne dužnosti preplitali su se sa zemljoposedištvom. Takva situacija je prvenstveno bila rezultat izražene potrebe evropskog stanovništva za sigurnošću i zaštitom. Nepostojanost monarhija nastalih po raspadu Rimskog carstva i česti sukobi među germanskim narodima doveli su do nastanka

novog oblika šticienstva, preko „kmetovskog“ ili „pokroviteljskog“ odnosa. Ovaj odnos je imao dva aspekta: da bi dobili zaštitu, pripadnici nižih društvenih slojeva predavali su zemlju i odmah potom je i dobijali nazad, ali ne više kao svoje vlasništvo, već samo na korišćenje, pošto bi se obavezali na obavljanje određenih službi. S druge strane, velikaši su se, zbog sopstvene nesigurnosti, okruživali naoružanim vojnicima koji su pristajali na podređeni položaj i službovanje u ratovima da bi zauzvrat dobili hranu, odeću i zemlju. Posledice ovakvog društvenog poretka bile su vidljive u čitavoj Evropi: gomilanje bogatstva i moći veleposednika koji su sebe izjednačavali s kraljem i shodno tome se i ponašali, a ponegde su, kao u Franačkoj, čak i preuzimali kraljevo mesto.

Uprkos održavanju privida da Franačkom vlada monarhija Merovinga, ovim kraljevstvom od 687. godine je zapravo vladao Pipin Herestalski (oko 640–714), majordom i poglavar Austrazije, kraljevstva koje je dvesta godina ranije osnovao Hlodoveh u istočnom delu Galije. U ulozi franačkog vođe nasledili su ga njegov sin Karlo Martel (685–741) i unuk Pipin Mali (oko 715–768), koji je 751. konačno krunisan za kralja nakon što je poslednjeg merovinškog kralja, Hidelriha III, zatočio u jednom ma-

Privredno propadanje i političko rasepkavanje po raspadu Rimskog carstva zaustavljeno je državnim i crkvenim ujedinjenjem koje je sproveo Karlo Veliki. Na slici gore je karta koja obuhvata prostrane oblasti karoliniških teritorija; na slici desno su Karlo Veliki i Pipin Mali predstavljeni na jednom kodeksu iz VIII veka; na slici dole nalazi se kondir cara Karla Velikog.

nastiru. Time započinje karoliniška dinastija, koja je imala veliki značaj za evropsku istoriju: s jedne strane, ekonomski, politički i društveni uspon veleposednika i državnih činovnika dostiže vrhunac, a s druge strane, ta promena se sprovodi uz blagoslov pape Zaharija, koji ne samo da je podržao jednu de fakto državu, već je novog kralja pomazao svetim uljem, blagoslovivši time novu dinastiju. Pomazanje je predstavljalo prelazak sa germansko-paganske monarhije na monarhiju hrišćanskog karaktera, koja će imati jake veze sa Svetom rimskom stolicom i njoj će se potčinjavati.

Vladavina Karla Velikog

Vojni prestiž nove dinastije i njen odnos s Rimom pospešeni su nakon uspona Karla Velikog na franački presto 768. Ratni pohodi Karla I Velikog, sina Pipina Malog, bili su izuzetno uspešni: razorio je langobardsko kraljevstvo, potčinio je nezavisna italijanska vojvodstva pretvorivši ih u svoj protektorat i

Kelska knjiga

U irskom distriktu Kelsu – na galskom *Ceanannus Mór* – uzdiže se jedan manastir samostanaca koji je osnovao opat i misionar sveti Kolumban u VI veku. U tišini ovog skriptorijuma ispisan je jedan od najčuvenijih kodeksa s minijaturama iz srednjeg veka: *Kelska knjiga*.

Ovaj jedinstveni rukopis sadrži četiri jevanđelja na latinskom jeziku, napisana „ostrvskim štampanim slovima“, a neke stranice su u potpunosti pokrivena veličanstvenim minijaturama. Ukrašeno spiralama, simbolima i arabesknim ornamentima koji mu daju fantastičan izgled, ovo delo je poslednji kodeks sačinjen u manastirima ranog srednjeg veka u Irskoj i, bez sumnje,

Isprepleteni ukrasi koji ilustruju stranice Kelske knjige, započete krajem VII veka, jedno su od njenih najznačajnijih obeležja.

jedan od najvrednijih koji su sačuvani do danas.

Svedočanstva ukazuju da kodeks potiče čak iz 800. godine, kada je Karlo Veliki krunisan za cara, mada je delo verovatno započeto još ranije, krajem VII veka, u škotskom manastiru na ostrvu Jona. Nakon jednog upada Vikinga knjiga je sakrivena u Kelskom manastiru, gde je i dovršena početkom IX veka.

Kelska knjiga, vredna zaostavština hrišćanske umetnosti iz srednjeg veka, napisana je na latinskom i pored osnovnog sadržaja beleži i lokalne događaje iz tog vremena. Njene stranice se danas mogu videti u biblioteci Koledža Trinita u Dablinu. Prva faksimilna reprodukcija ovog rukopisa pojavila se 1974. godine.

imenovao je za kralja Italije jednog od svojih sinova, ugušio ustanak bavarskog vojvode i ovo vojvodstvo prisajedinio franačkom kraljevstvu, osvojio je Saksuniju i Friziju i satri Avare, koji su ugrožavali granice Bavarske. Sem toga, držao je Dance i Slovene na sigurnom odstojanju i, iako je pretrpeo prvi poraz u Saragosi, prigrabio je od muslimana brojne naseobine severno i južno od Pirineja. Nakon osvajanja svih ovih teritorija Karlo nije mogao da se zadovolji titulom i ulogom jednog kralja. Budući da je već vladao Italijom, proglasio je sebe zaštitnikom Katoličke crkve, te svetovnim i crkvenim vladarem čitave zapadne Evrope, nakon čega ga je papa Lav III krunisao za cara 25. decembra 800. godine.

Kao crkveni vladar, Karlo Veliki je pokušao da obnovi autentične biblijske i liturgijske tekstove; kao svetovni gospodar, naredio je standardizaciju zakonskih normi, njihovo pretakanje u pisanu formu i osposobljavanje sveštenika i kraljevskih činovnika za sprovođenje zakona. Stoga se može govoriti o prvoj karolinškoj obnovi, a njen cilj je očigledno bio politički: unaprediti vladanje carstvom i

Nakon nestanka merovinske dinastije Karolinzi su kao svoj osnovni prioritet postavili duhovno i crkveno ujedinjenje ogromnog prostranstva franačke države, što je kulminiralo kada je papa Lav III krunisao Karla Velikog za cara. Na slici gore prikazana je merovinska kopča u obliku ribe.

franačkim svetom. Ta obnova, iako neophodna i važna, nije bila dovoljna da bi se novim carstvom vladalo bez saradnje s veleposednicima. Karlo Veliki je zarad ostvarivanja te saradnje napravio ugovor između predstavnika političke moći i teritorijalne aristokratije. Visoki feudalci i crkvena gospoda postali su na taj način kraljevi direktni vazali, a oni su dalje u vazale pretvorili male i srednje zemljoposjednike. Na taj način kralj je dobio vlast nad čitavim stanovništvom, neposredno kontrolišući velike zemljoposjednike preko kojih je držao u šaci sitne zemljoposjednike, zakupce i robove.

Osnove karolinškog sistema

Karolinški društveni sistem počivao je na dvema veoma različitim i ponekad suprotstavljenim osnovama. S jedne strane, karolinška monarhija je bila usredsređena na lični odnos između dva slobodna čoveka, od kojih je jedan prihvatao podređenost drugom (vazalstvo). Vazal se obavezivao da će

služiti i poštovati vlastelina višeg ranga (na primer kralja), a ovaj je zauzvrat bio dužan da izdržava i štiti svog vazala. Međutim, vlastela je od VIII veka prestala da obezbeđuje svojim vazalima izdržavanje i umesto toga im je počela ustupati zemlju (posed ili feud) na ime nadoknade za vojnu, ličnu ili ekonomsku službu. Vazalstvo i davanje feuda uspostavljali su se u početku po slobodnom nahodjenju, mogla ih je poništiti bilo koja od dve ugovorne strane, ali kasnije su postali doživotni i vazali su obično ostavljali svoje feude u nasleđe, tako da su karolinški kraljevi po završetku epohe širenja ostali bez zemlje koju bi mogli da ponude. U takvoj situaciji vazali koji su prevazilazili kraljeve po bogatstvu počeli su da im odbijaju dužnu poslušnost i službu, te čak i da ustaju protiv njih, koristeći u sukobima vojsku sastavljenu od svojih vazala, kojima su službu plaćali delom svoje zemlje i ustupanjem prava svojevremeno dobijenih od kralja.

Na nižim nivoima društvene lestvice karolinški sistem se zasnivao na vazalskom odnosu između seljaka, slobodnih zakupaca i zemljoradnika s jedne strane i zemljoposedičkog plemstva s druge. Aristokratija je

Posle perioda neizvesnosti koji je usledio nakon pada Rima, Karolinško carstvo ulivalo je sigurnost hrišćanskom svetu okruženom islamskim teritorijama. Na slici gore, figura cara Karla Velikog na jednoj minijaturi Kalikstinskog kodeksa iz XII veka; na slici dole, deo kovčežića ukrašenog franačkim pismom.

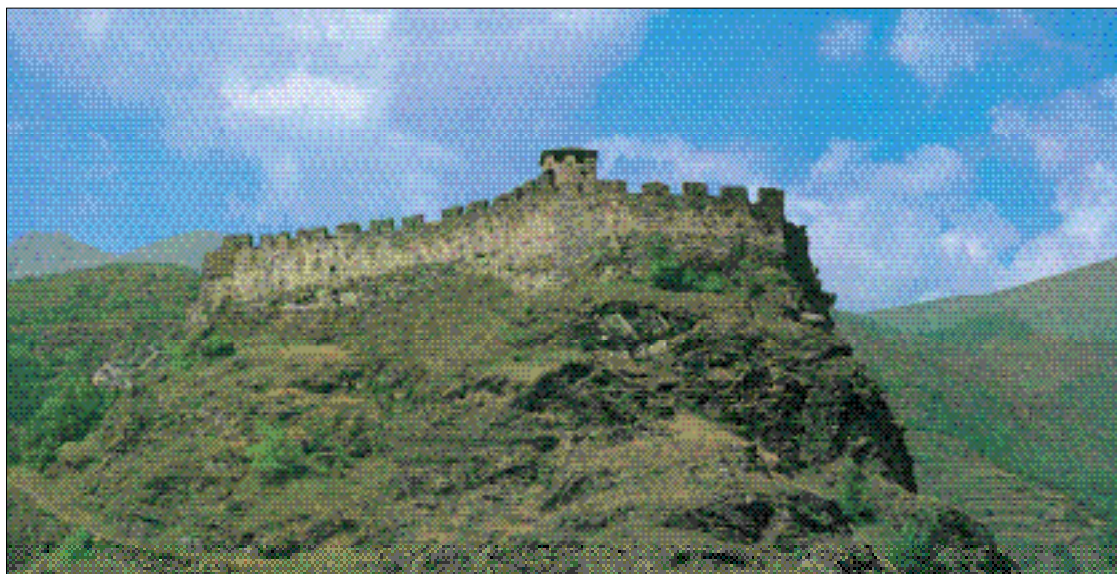
svoj povlašćeni pravni položaj koristila za ostvarivanje ličnih interesa: plemići su imali pravo da naređuju, prisiljavaju i kažnjavaju – što je bilo isto kao predsedavati sudom i naplaćivati dosuđene globe. Takođe su imali pravo da grade zámkove, organizuju njihovu odbranu, da upravljaju vojnim pohodima i prisile slobodne ljude na teritoriji pod svojom jurisdikcijom da u njima učestvuju, da naplaćuju putarine i trošarine, da zahtevaju lične pozajmice u novcu ili namirnicama itd. Korišćenje ovih privilegija s vremenom je sve više uvećavalo moć vlastelina nad seljacima, koji su na kraju bili primorani da zatraže ili prihvate ponudenu im zaštitu, usled čega je njihov status sveden na zemljoradnike koji obrađuju zemlju i imaju ograničena prava. Zemlju nisu mogli da napuste bez gospodareve dozvole; morali su da kupe pravo da je obrađuju i time pokažu da uvažavaju svog gospodara i, povrh toga, određenim danima u godini morali su da obrađuju deo zemlje koji je bio rezervisan za vlastelina. Na taj način su krajem X veka vlasništvo nad zemljom i prava onih koji su je obrađivali dospeli u ruke svetovnog plemstva, čemu se, kao veliki zemljoposedičnik, pridružila i crkva, zahvaljujući donacijama kraljeva i vazalskom odnosu uspostavljenom između opata i biskupa s jedne strane i Karla Velikog i njegovih naslednika s druge.

Pravni feudalizam

Povećanje broja vojnih vazala i kraljevskih izaslanika, čije su usluge plaćane ustu-

Zamkovi i utvrđenja odigrali su presudnu ulogu u učvršćivanju karolinške moći. Pored toga što je u njima živeo najistaknutiji sloj stanovništva, vitezovi, njihov strateški položaj omogućavao je bolju zaštitu granica i trgovačkih puteva. Na slici desno, pogled na tvrđavu Graines, u dolini Aoste (Italija).

Uspesi Karla Velikog u vojnom i verskom ujedinjenju evropskog kontinenta bili su u neskladu sa agrarnom privredom koju su karakterisali slabi prinosi. Zbog toga su veleposednici počeli da uvođe nove tehnike obrađivanja zemljišta, među kojima je najbolje rezultate dalo preoravanje posle kog se ništa nije sejalo godinu dana da bi se zemljište odmorilo i obnovilo plodnost. Na slici gore, orač iz te epohe, slika iz Opijanovog kodeksa iz XI veka.

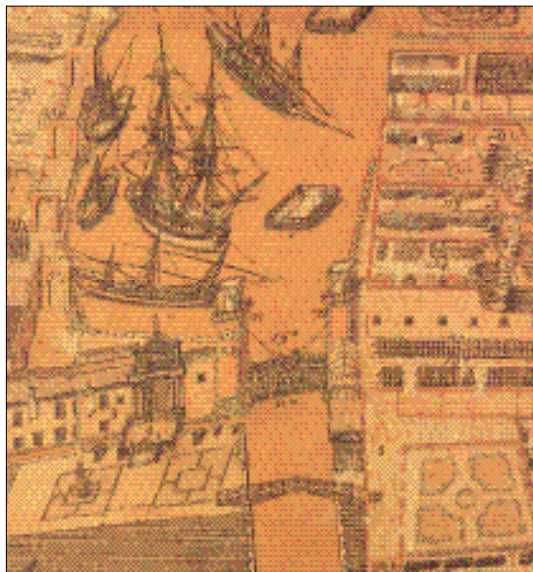
panjem zemljišnih poseda, dovelo je do slabljenja centralne moći i bilo je osnovni uzrok propadanja karolinškog sistema. Da bi se zaustavilo dalje cepanje vojne sile, donesen je niz normi i uspostavljene su institucije u okviru takozvanog pravnog feudalizma kojima su se utvrđivali odnosi između naoružanih vazala i njihovog gospodara i određivale dužnosti i obaveze svakoga od njih. Tih normi su se pridržavali upravljači feudalnim društvom, uglavnom zasnovanim na poljoprivredi i s niskim stepenom razvoja proizvodnje i trgovine, gde je osnovnu proizvodnu jedinicu činio jedan veliki zemljišni posed okružen malim parcelama koje su obrađivali seljaci zakupci, ekonomski i pravno zavisni od velikog poseda i njegovog vlasnika, od kojeg su pozajmljivali novac i čijoj vlasti su se podvrgavali. Stvaranje sistema koji je određivao prava i dužnosti vojnih jedinica omogućilo je ubrzano koncentrisanje poseda, a naročito formiranje jedne privilegovane društvene grupe, viteških

redova, čiji je mentalitet i način života bio prihvaćen i oponašan čak i u onim oblastima i zemljama gde pravni feudalizam nije ni postojao.

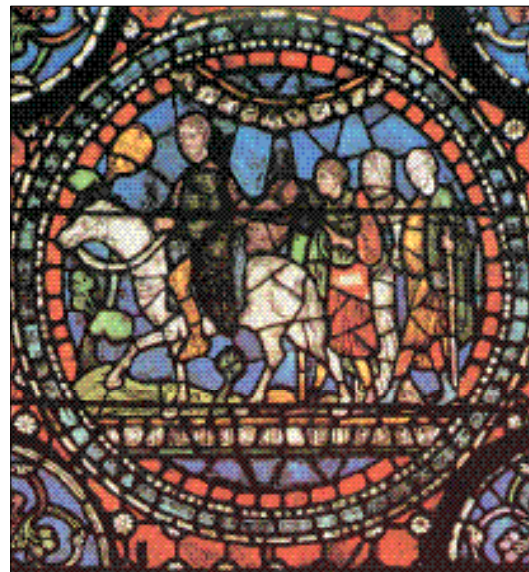
Zemljoposednici, plemići i sveštenici osetili su se osnaženi i ozakonjeni trojnom podelom društva. Po srednjovekovnim misliocima Bog je ljude podelio na tri grupe koje su se međusobno dopunjavale: jedni su radili, drugi vojevali, a treći su se molili. Prvi su nazivani *laboratores* ili zemljoradnici, drugi su nosili ime *bellatores* ili vitezovi, a treći su bili *oratores* ili sveštenici. Svaki pokušaj da se ova situacija izmeni značio je suprotstavljanje redu koji je uspostavio sam Bog, koji je na taj način postao temelj društvene organizacije.

Vizantija nasuprot latinskom svetu

Evropska istorija od kraja XI do druge polovine XIII veka okreće se oko krstaških ratova, ratničkih pohoda koji su polazili sa zapada s namerom da se sveta hrišćanska mesta preotmu od islama i da se osigura njihova veza sa Evropom, koja je od 1000. godine doživljavala znatan demografski porast i razvoj poljoprivredne proizvodnje. Prekobrojno stanovništvo uglavnom se selilo u gradove ili je tražilo nove oblasti za naseljavanje, i unutar Evrope i izvan nje. Dobar primer za to su seobe germanskih naroda ka

Prekobrojnost evropskog stanovništva, razvoj trgovine i hodočašća u Svetu hrišćansku zemlju bili su preduslovi i uvod u krstaške ratove. Na slici levo, pogled na venecijanski arsenal, delo slikara Mafioletija; na slici desno, vitraž iz XIII veka, na kome su prikazani hodočasnici na putu za Kenterberi (Velika Britanija).

istoku kontinenta, pokret hispanskih naroda za oslobađanje Iberijskog poluostrva od vlasti muslimana i prvi krstaški ratovi čiji su protagonisti bili razbaštinjeni seljaci i mladi sinovi plemićkih porodica koji nisu pristajali na predodređenu ulogu u društvu koje je sve više popuštalo pod pritiscima monetarne i trgovačke ekonomije.

Kontrola trgovine sa udaljenim oblastima, koja je prvenstveno bila u rukama Venecije i Đenove, dovela je do toga da se italijanski gradovi aktivno uključe u krstaške pohode s ciljem da se domognu privilegija ili enklava za obavljanje trgovačkih aktivnosti. Kad god je bilo neophodno, italijanski trgovci su bez oklevanja koristili krstaše kao ofanzivnu silu pomoću koje su rušili konkurente.

Međutim, potraga za novim teritorijama i trgovački interesi italijanskih gradova nisu dovoljni da se objasni fenomen krstaških ratova, koji su, pre svega, bili izraz srednjovekovne religioznosti i moći poglavara katoličke crkve. Oni su sebe smatrali duhovnim i političkim vođama i shodno tome su se i ponašali u celom hrišćanskom svetu, a u krstaškim ratovima su videli savršenu priliku da osnaže svoju moć, istovremeno oslobađajući Svetu zemlju od muslimana. Mnogoljudne manifestacije žarke pobožnosti u to vreme doživele su promenu koja je bila u skladu s ranije pomenutim eko-

Na slici gore, krstionica iz crkve Sen Bartelemi u Liježu (Belgija), koju je napravio Renije d'Vi između 1107. i 1118. Dvanaest bikova u osnovi simbolizuju apostole, a među scenama u bakrorezu ističe se Hristovo krštenje.

omskim okolnostima. Širenje teritorija i seobe navele su Evropljane da oprost greha počnu da traže ne samo molitvom ili udeljivanjem milostinje već i hodočašćima u posvećena mesta, blagoslovena prisustvom čudotvornih devica, propovednika i moštiju svetaca. U srednjem veku hodočasnici su neprestano pritali u Rim, Santjago de Kompostelu i Jerusalem, a u slučaju Svete zemlje motivu pobožnosti pridruživala se i sklonost avanturi. Dugo i opasno putovanje do Svete zemlje zahtevalo je naoružanu pratnju i imalo je vojni karakter koji je u krstaškim pohodima, pod dirigentskom palicom Rima, bio dodatno naglašen.

Papska moć

Od sredine XI veka pape koje su upravljale katoličkom crkvom težile su da svoj autoritet nametnu svim vernicima, crkvenim i svetovnim licima, uključujući i kraljeve i careve. Krstaški ratovi su pružili priliku Rimu da proveri u kojoj meri je njegov autoritet zaista prihvaćen i da li su vladari spremni da se ujedine pod zastavom Svete rimske stolice. Uspeh krstaških ratova značio bi trijumf pape i rimske crkve u celom hrišćanskom svetu, obuhvatajući tu i Vizantiju, ali i istočne oblasti gde je na snazi bio islam, a u čijem su okviru

postojale hrišćanske zajednice, koje nisu priznavale rimski primat i čije su se liturgija i dogma razlikovale od rimske.

Nestabilna politička situacija na istoku samo je dodatno stimulisala ove ekspedicije, podstaknute ekonomskim, društvenim, političkim i religijskim razvojem evropskog sveta. Od pada Rimskog carstva verske i crkvene razlike između Istoka i Zapada postajale su sve naglašenije, uzrokujući stvaranje dve hrišćanske zajednice: pravoslavne ili istočne, pod okriljem Carigrada, i zapadne, rimske. Konačni raskol dogodio se 1054. kada su se rimski kardinal Humbert u ime pape i vizantijski patrijarh međusobno izopštili.

Religijskim neslaganjima pridružila su se politička sukobljavanja. U drugoj polovini XI veka Normani su, pod vođstvom Roberta Gviskara i u ulozi papinih vazala, zauzeli vizantijske teritorije na jugu Italije i čak osvojili deo grčke obale. Međutim, ovi problemi nisu sprečili Vizantiju da se 1071, kada su Turci osvojili Anadoliju, okrene Zapadu i od njega zatraži vojnu pomoć. Rim je ovu molbu okrenuo u svoju korist – poslužila mu je kao izgovor da povede Prvi krstaški rat.

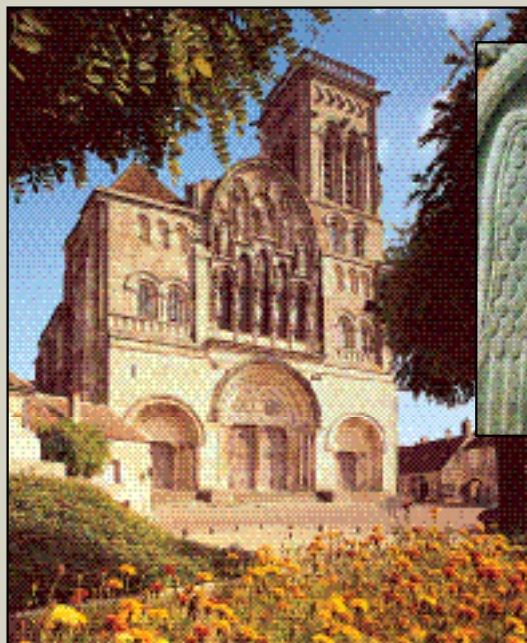
Hodočašća

Iako rezervisana za određene grupe stanovništva, hodočašća u Jerusolim su postojala još od IV veka, epohe u kojoj su otkriveni crkva Svetog groba, brdo Golgota i Sveti krst. Na svetim mestima su zidane bazilike, a oko njih su se formirale male crkvene zajednice posvećene održavanju kulta, koje su služile i kao bolnice za hodočasnike. Prvi posvećeni putnici donosili su pri povratku u Evropu brojne relikvije, koje su potom bile poštovane u crkvama i svetilištima.

Ritam hodočasničkih pohoda usporen je nakon što su muslimani osvojili Palestinu u VII veku, što se podudarilo sa osiromašenjem Zapada i sa unutrašnjim ratovima među nemačkim kraljevinama, zbog čega su putovanja postala teška i opasna.

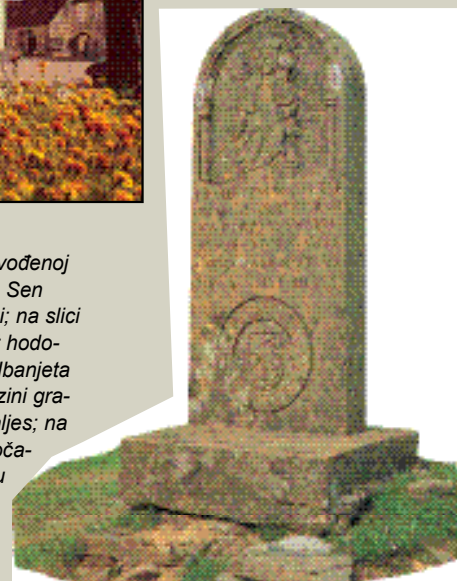
S karolinškom renesansom, hodočašća u Svetu zemlju dobijaju dodatne podsti-

Put za Santjago

Putovanje svetog apostola Jakova polazilo je iz Francuske i ulazilo u Španiju preko gradića Ronsesvaljes u navarskim Pirinejima ili preko Somporta, prelaza koji vodi preko aragonskih Pirineja. Na slici gore, fasada crkve svete Magdalene u Vezleu; gore desno, anđeo

isklesan u zasvođenoj galeriji bazilike Sen Sernin u Tuluzi; na slici desno, monolit hodočasnika u luci Ibanjeta (Navara), u blizini gradića Ronsesvaljes; na slici dole, hodočasnik na prolazu kroz Lebereiro (Korunja).

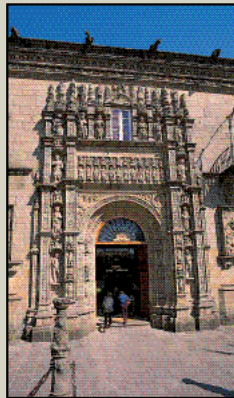
Hodočašće u Santjago de Kompostelu, gde su prema predanju pohranjene mošti apostola Jakova, podsticala je od polovine XI veka benediktinska opatija Klini, rasplamsavajući želju za duhovnim ujedinjenjem naroda zapadne Evrope. Do ovog galicijskog grada, koji je prerastao u centar srednjovekovnog hrišćanstva, stizalo se dugačkim putem, jasno omeđenim gostionicama, manastirima, utočištima i svetilištima koja su služila kao bolnice hodočasnicima iz svih krajeva Evrope. Dva puta koja su vodila iz Francuske u Španiju stapala su se kod gradića Puente la Reina (Navara), tradicionalnog odmara-

Uz puteve koji su vodili kroz Francusku sazidane su velike hodočasničke crkve u XI i XII veku, kao što su Sen Foa d'Konk, Sen Benoa sir Loar, Sen Madlen d'Vezle i Sen Sernin d'Tuluz. U navarski grad Puente la Reina (na slici levo) slivala su se dva puta koja su prelazila u Španiju i vodila do Santjago.

lišta na putu svetog Jakova. Hodočasnici su zatim prelazili reku Ebro kod grada Logronjo i odatle išli put Galicije, preko visoravni Stare Kastilje i kraljevine Leon. U mestima kao što su Santo Domingo de la Kalzada, Burgos, Fromista i Leon ostali su brojni tragovi drevnog puta za Santjago, primetni podjednako po istorijskim spomenicima iz te epohe i po lokalnim proslavama, toponimima, običajima i kulnarskim specijalitetima. Mnogi putnici, koji još i danas pešice prelaze delove puta, trude se da savladaju umor i stignu do Monthoja, vidikovca s kog hodočasnici prvi put mogu pogledom da razaberu kule romanske katedrale u Santjago de Komposteli.

Jedno od najvažnijih utočišta hodočasnika, samostan katoličkih kraljeva (na slici gore), podigao je Enrike Egas u Santjago de Komposteli između 1502. i 1511.

Vrata Kordero na sveučilištu svetog Isidora Leonskog, iz XII veka, jedno su od prvih značajnih dela skulpturalne umetnosti nastalih na putu za Santjago (slika desno).

Leonski kraljevi su bili čvrsto rešeni da istaknu značaj svoje prestonice, što je očigledno i po ovoj građevini, koja je odličan primer monumentalne skulpturalne umetnosti.

Romanski stil dostiže vrhunac u katedrali u Komposteli, gde duboki glavni brod (slika gore), između užih bočnih, prihvata hodočasnike koji stižu u grad. Godine 1105. osveštani su oltari, a 1124. završena je gradnja katedrale.

caje i Karlu Velikom se pripisuje ne samo da je sam išao u hodočašće već i da je s kalifom Harunom el Rašidom potpisao dogovor koji je hodočasnicima garantovao sigurnost, tako da ih muslimani, makar do 1009, nisu uznemiravali, već su se prema njima odnosili s poštovanjem kao i prema ostalim putnicima i bili su trpeljivi prema hrišćanskim zajednicama u toj oblasti.

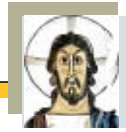
Ritam hodočašća nije toliko zavisio od muslimana u Palestini koliko od opasnosti na samom putovanju, koje je uključivalo sve više ljudi otkad su se počela koristiti dva puta: pomorski, pošto je Sredozemno more dospelo pod prevlast Italijana, i kopneni, od trenutka kada su se, u drugoj polovini X veka, u Evropi nastanili Mađari i okončale se naježde slovenskih naroda započete u V veku. Sveti Stefan Mađarski, narodni junak u ovoj zemlji, zaslužan je za otvaranje puta ka Jerusalimu, omeđenog konačistima i samostanima,

U mašti Europljana ove epohe, pod uticajem pape i drugih katoličkih propovednika, grad Jerusalim je bio nova obećana zemlja, zemlja nebrojenih mogućnosti, što je navelo mlade sinove iz aristokratskih porodica da se masovno priključuju krstaškim ratovima. Na slici gore, ilustracija iz jednog francuskog rukopisa na kojoj je prikazana pohara Jerusalima (15. jula 1099) u Prvom krstaškom pohodu.

kao što je to bio i put za Santjago. Bilo da se na njih išlo kopnenim ili morskim putem, hodočašća su takođe zavisila od dobre volje Vizantije, što je postalo očigledno kada je ona zatražila vojnu pomoć od Rima, posle poraza od Turaka u bici kod Mancikerta (1071).

Jerusalim: nova obećana zemlja

Zapad se, podstaknut verskim i ekonomskim motivima, odazvao na poziv pape Urbana II na saboru u Klermonu (1095). Oslobođanje Jerusalima, na zahtev i pod komandom katoličke crkve, bilo je samo po sebi poduhvat koji je hrišćane nosio put Svete zemlje. Čuda i ukazanja koja su se posvuda javljala potvrđivala su opravdanost cilja. Nada da će hodočašćem postići oprost grehova i sigurnost da će im duša biti spasena ako umru za vreme pohoda

bili su motivi koji su hrišćane zapadnog sveta navodili da u njemu učestvuju.

S druge strane, Jerusalem je opisivan biblijskim rečima kao „zemlja gde teče med i mleko“, nova obećana zemlja za razbaštinjene. Oni koje Evropa nije mogla da nahrani pridruživali su se krstašima s nadom da će pronaći nove teritorije gde bi mogli da žive ili kojima bi vladali, pravo koje im je, kao mlađim sinovima u plemićkim porodicama, na Zapadu bilo zakinuto. Neki su bili samo hodočasnici koji su želeli da se posle vrate, drugi su sa sobom odvodili žene i decu, ali svi su išli u potragu za obećanom zemljom. Simbolički Jerusalem zamenjen je zemaljskim Jerusalemom, zemljom u kojoj je bilo moguće napredovati.

Prvi krstaški pohod vodili su feudalni gospodari, kakvi su bili Gotfrid Bujonski i njegov brat Baldwin, Robert Normanski i Boemund Tarentski, koji su formirali vlastite kneževine u Antiohiji, Edesi i Jerusalmu. U sledeća dva krstaška pohoda, već na početku XII veka, učestvovali su germanški kraljevi Konrad III i Fridrih I Barbarosa, francuski kraljevi Luj VII i Filip II Avgust i kralj Engleske Ričard I Lavlje Srce. Kasnije, nakon Četvrtog krstaškog pohoda, koji je uzrokovao pad Carigrada i formiranje Latinskog carstva na istoku, nastavile su da se organizuju do kraja XIII veka vojne ekspedicije i drugi pohodi izazvani verskim žarom, kao što je Dečiji krstaški pohod, koji se završio tako što su nevini putnici prodati u roblje.

Zapad protiv Vizantije

Četvrti krstaški pohod, koji je podstakao papa Inoćentije III, a koji su predvodili francuski, flamanski i italijanski plemići, odigrao se između 1202. i 1204. godine. U početku je usmeren ka Egiptu, a prevoz ratnika je bio poveren venecijanskim barkama, što je venecijanski dužd Enriko Dandolo iskoristio da pomoću krstaške vojske prvo osvoji grad Zadar i druga mesta na Jadranskom moru, u skladu sa svojim trgovačkim interesima. U međuvremenu, pretendent na vizantijsku krunu,

Na slici gore, portret pape Inoćentija III, koji je za vreme svoje vladavine (1198–1216) započeo veoma složene reforme da bi centralizovao crkvenu moć. Na slici dole, krstaši opsedaju Carigrad 1204.

Aleksije IV, pozvao je u pomoć krstaše, zauzvrat nudeći Veneciji trgovačke privilegije, a krstašima koji su kretali ka Egiptu – ljude i novac. Dužd je iz tog razloga promenio smer svojih brodova i krstašku vojsku usmerio protiv zvanične Vizantije.

Po dolasku Evropljana Aleksije IV je proglašen za cara i, da bi mogao da ispuni ranije data obećanja, nametnuo je nove dažbine onima koji su se pobunili protiv njegove vlasti. Na kraju ga je ubio Aleksije V, koji je digao pobunu i bez oklevanja se suprotstavio krstašima. Oni su opkolili i zauzeli Carigrad 1204. i za cara proglasili jednog od svojih,

Baldvina Flandrijskog, koji je neposredno zatim proglasio jedinstvo grčke i rimske crkve. Venecija je odnela najveću pobeđu u Četvrtom krstaškom pohodu:

dodvorila se papstvu, zamenivši pravoslavnog patrijarha jednim venecijanskim sledbenikom rimske cr-

Plemići koji su učestvovali u krstaškim ratovima bili su podstaknuti viteškim idealima svog vremena, kojima su se pridružili i monaški ideali, usled čega su formirani viteško-monaški redovi. Na slici desno, detalj s minijature iz Knjige o vitezovima reda svetog Jovana.

Viteški redovi, nastali za vreme krstaških pohoda u cilju zaštite hodočasnika, imali su razne dobrotvorne i prihvatilačke funkcije. Ugled koji su uživali u Evropi doprineo je da im se priključe brojni vitezovi, zbog čega su kasnije postali nezavisna vojna sila. Na slici dole, pečat templarskog reda iz vremena između XII i XIII veka.

kve, a za sebe je rezervisala tri osmine grada – delove koji su najviše pogodovali razvoju njenih trgovačkih aktivnosti.

Međutim, iako su Baldwin i njegovi sledbenici nosili carsku titulu, oni nisu uistinu bili carevi, već gospodari tek četvrtine Latinskog carstva. Od ostatka, polovina je bila u venecijanskim rukama, a druga polovina je podeljena među krstaškim vođama, u svojstvu feudalnih poseda, pod teoretskom suverennošću cara. Vizantijska aristokratija je uspeła da ojača u Nikeji, odakle je pokušavala da obnovi grčko carstvo vodeći ratove protiv Latinjana, Bugara i Turaka, ali i protiv drugih vizantijskih aristokrata koji su vladali Epirom, državom sa diktatorskim uređenjem, i Trapezuntskim kraljevstvom. Godine 1261, uz pomoć Đenove, Grci su povratili Carigrad i obnovili Vizantijsko carstvo koje su krstaši razorili.

Viteški redovi

Latinska dominacija Svetom zemljom nije potrajala, ali se kroz

istoriju održala druga tvorevina krstaških pohoda, a to su viteški redovi, nastali da bi štitili i pomagali hodočasnike. U Jerusalimu je od polovine XI veka postojalo bratstvo čija je dužnost bila da prihvata hodočasnike u konačištu i u bolnici pored crkve svetog Jovana. Od 1119. ovo dobrotvorno bratstvo se preinačilo u crkveni red posvećen pomaganju putnika i njihovoj oružanoj odbrani, koji je prisvojio ime bolnice i crkve i sebe nazvao redom hospitalaca ili svetog Jovana. Za ovu promenu je bez sumnje zaslužan primer koji je 1118. dao Igo de Pajen, krstaš iz francuske pokrajine Šampanje, koji je sa osmoricom vitezova osnovao viteško-monaški red sa ciljem da štiti hodočasnike na putovanjima u Svetu zemlju. Latinski kralj Jerusalima je priznavao njihov rad, te im je za sedište ustupio deo kraljevske palate, starog Solomonovog hrama, čije ime su uzeli i sebe nazvali redom vitezova templara (hramovnika). Vitezovi-monasi su dolazili u priobalne gradove tražeći putnike i sprovodili su ih kao pratnja za vreme njihovog puta i hodočašća.

Dobar prijem na koji su na Zapadu naišli ovi redovi veoma brzo je uvećao broj vitezova i, samim tim, njihovu vojnu snagu, koju je koristio i jerusalimski kralj da bi pobeđivao muslimane na otvorenom bojištu ili iz utvrđenja i zamkova poverenih im u kraljevstvu. Po ugledu na ove redove, pojavili su se i drugi u Jerusalimu i u drugim hrišćanskim gradovima kojima je pretio islam: red Svetog groba jerusalimskog, tevtonski red (obrazovali su ga nemački krstaši koji su kasnije prešli u centralnu Evropu, gde su se ujedinili s vitezovima mačonoscima u osvajanju Estonije i Livonije u XIII veku), zatim redovi Santjaga, Kalatrave i Alkantare na Iberijskom poluostrvu (XII vek), red avis u Portugalu, posvećen izbavljanju zarobljenika, red Naše milostive Gospe u Barseloni (XIII vek) itd.

Do 1291. krstaši su se održali u gradu Akri, a s njima i viteški redovi. Iako su oni, s napuštanjem poslednjeg latinskog uporišta, izgubili prvobitni razlog postojanja na Istoku, ipak su nastavili svoje delatnosti. Posl pada Akre vitezovi svetog Jovana preselili su se na Kipar i branili ga, a 1310. su osvoje Rodos, zbog čega su poznati i kao vite-

Gore levo, „Kraak de Ševalije“, Tvrđava vitezova, utvrđenje koje su krstaši podigli na tlu Sirije u XII i XIII veku. Gore desno, ilustracija smrti na lomači Žaka de Molea, poslednjeg velikog majstora vitezova templarskog reda 1314. godine. Na slici dole, štit i koplja iz XI i XII veka koje su koristili krstaši.

vi s Rodosa. Kada su ih Turci proterali s tog ostrva, Karlo V im je dodelio Maltu, po kojoj će se nazivati još i malteškim vitezovima. Pošto su izgubili vojnu funkciju, templari su počeli da izazivaju podozrivost među crkvenim i političkim svetom: počeli su da trpe optužbe za rituale i verovanja strana hrišćanskoj religiji, francuska monarhija je predložila da bude ukinut taj red, koji je počeo od pozajmljivanja novca hodočanicima da bi mogli da obave putovanje a završio kao bankar krune. Proces je započet 1307, a završen 1312, dekretom o raspuštanju koji je potpisao papa Klement V.

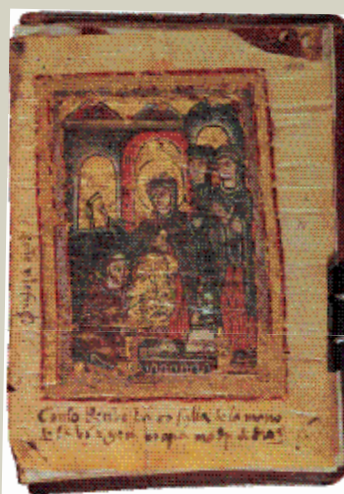
Obnavljanje klasične kulture preko islama

Dok su humanisti nipodaštavali srednjovekovlje, zaboravljali su da su i sami upravo zahvaljujući ovom periodu imali pristup grčkoj i rimskoj

Toledska prevodilačka škola

U XII veku u Kastilji grad Toledo je postao intelektualni centar prvog reda kada je nadbiskup Rajmundo (1126–1152) u njemu sakupio brojne učene ljude i zadužio ih da s latinskog prevedu i adaptiraju brojna naučna i književna dela stare Grčke koja su prethodno muslimanski autori preveli na arapski i protumačili. Zahvaljujući svesrdnom zalaganju ove škole, koja je okupila brojne mudre ljude s raznih strana i raznog porekla, hrišćane, Jevreje i preobraćenike, istočnjačka kultura i antička mudrost stigle su na evropske univerzitete i postale deo kulturne tekovine zapadnog sveta. Aktivnosti toledske škole nastavljene su u XIII veku, pridružujući se

Učeni hrišćani, Jevreji i muslimani radili su u Toledu u atmosferi tolerancije. Na slici gore, minijatura iz rukopisa Žitije svetog Alfonsa i svetog Jovana, iz prevodilačke škole u Toledu.

kolosalnom kulturnom projektu pod pokroviteljstvom Alfonsa X Mudrog (1221–1284). Smešteni u Toledu i Sevilji, ovi učeni ljudi prevodili su najvažnije grčke i arapske tekstove iz oblasti astronomije, botanike, medicine i filozofije, među kojima su se našla i Aristotelova dela i Averoesovi komentari, zatim magijski spisi kakav je bio *Picatrix* i astrološki, kao na primer *De iudiciis astrologiae*, zbirka basni o Kalili i Dimni, *Etimologije* svetog Isidora, Ptolemejevi tekstovi, Kuran i razni delovi Biblije. Veliki deo ovih knjiga nije preveden samo na latinski, kao u prethodnom veku, već i na kastiljski, što je doprinelo da se ovaj jezik gramatički standardizuje, podižući srednjovekovnu kastiljsku prozu na književni nivo.

kulturi, koje su bile značajno obogaćene doprinosom istočnjačke kulture. U X veku u nekim hrišćanskim manastirima na severu Iberijskog poluostrva već se znalo za sistem indijske numeričke notacije, a propagirao ga je jedan arapski matematičar persijskog porekla, Muhamed el Horezmi (živeo do 846). Tih godina su u Evropu stigle i razne tehničke inovacije kao što su vetrenjače, iskorišćavanje voda ispod presahlih rečnih korita, latinsko jedro, kao i papir, koji se još u VIII veku proizvodio u Turkestanu, a od X veka u Tunisu, odakle je stigao na Siciliju, na jug Italije i u Španiju.

S tehničkim dostignućima, preko arapske kulture u Evropu su stigli i matematičko-astronomski tekstovi, kao i oni koje su u katalonski manastir u Ripolju odneli monasi izbegli iz Kordove, a čiji sadržaj je obznanio Gerbert Orijak, monah iz pomenu tog manastira, koji će postati papa Silvester II. Najznačajnijoj etapi širenja arapske mudrosti po Evropi pripadaju

Dekorativne forme sa umetničkom i pedagoškom namenom, oduvek su bile prisutne u islamskom kulturnom ambijentu, koji je neprestano težio širenju učenja Kurana. Na slici dole, keramički tanjir iz XIV veka koji potiče iz grnčarskog centra Paterne, iz kraljevine Valensije.

XII i XIII vek, ali se već u X veku može govoriti o postojanju specijalizovanih prevodilaca u Kordovi, što zaključujemo po procesu prevođenja dela grčkog lekara Dioskorida *Materia medica* (Poznavanje lekova). Ovo delo, u kome je pobrojano nekoliko stotina biljaka i gde je navedena njihova medicinska primena, preveo je sa grčkog na arapski Grk Stefan u Bagdadu, a ispravio musliman Hunejn ibn Išak, ali je delo ostalo nedovršeno jer nijedan od njih dvojice nije dovoljno poznao botaničku terminologiju. Prevod je korišćen u čitavom islamskom svetu sve dok 948. godine vizantijski car nije kalifu u Kordovi poslao brojne poklone, među kojima se nalazio i jedan primerak Dioskoridovog spisa na grčkom. Vizantijski car je uz poklone poslao i napomenu da je neophodno angažovati prevodioca koji će biti i stručnjak za lekove, da bi u potpunosti bio iskorišćen potencijal Dioskoridovog dela. Tri godine kasnije, na kalifov zahtev, iz Vizantije je u Kordovu poslat monah Nikola, stručnjak za latinski